

УДК 343.36

Ю. В. Орел, кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини вищого навчального закладу "Відкритий міжнародний університет розвитку людини "Україна"

ДО ПИТАННЯ ПРО СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 393 КК УКРАЇНИ

Досліджено наукові погляди на зміст ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 393 КК України, визначено особливості, які має особа, що може бути притягнена до кримінальної відповідальності за його вчинення.

Ключові слова: арешт; обмеження волі; тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців; позбавлення волі; втеча; суб'єкт злочину.

The article examines scientific views on the content of the signs of the subject of crime provided by article 393 of the Criminal Code of Ukraine, certain features that have a person who can be held criminally liable for its commission.

Key words: arrest; restriction of liberty; detention in a disciplinary battalion soldiers; imprisonment; escape; the subject of crime.

Постановка проблеми. Один із обов'язкових елементів будь-якого складу злочину – суб'єкт. Визначення поняття та встановлення його обов'язкових ознак є неодмінною умовою для притягнення особи до кримінальної відповідальності.

Для того, щоб з'ясувати, хто може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 393 КК, необхідно розкрити поняття й ознаки загального суб'єкта злочину та визначити, якими особливостями володіє особа, яка може бути притягнена до кримінальної відповідальності за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В юридичній літературі питання, пов'язані з визначенням суб'єкта злочину, передбаченого ст. 393 КК України, досліджувалися у працях таких учених, як М. І. Бажанов, О. В. Бринзанська, І. С. Власов, М. Р. Гарафутдинов, В. І. Єгоров, Л. Г. Крахмальник, О. І. Плужник, Ш. С. Рашковська, В. К. Сауляк, І. М. Тяжкова, Ю. М. Ткачевський, Ю. К. Шевелєв та ін. Проте й досі багато аспектів цієї проблематики залишаються дискусійними.

Мета статті – дослідити наукові погляди на зміст ознак суб'єкта злочину, передбаченого ст. 393 КК України, відобразити авторське бачення зазначеної проблематики.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність. Виходячи з цього нормативного визначення, ознаками суб'єкта злочину виступають: фізична особа, вік, осудність, які в науці кримінального права йменуються загальними чи обов'язковими. Суб'єкт злочину, якому притаманні тільки загальні чи обов'язкові ознаки, відповідно називається "загальним".

Поряд із поняттям загального суб'єкта КК України передбачає і поняття спеціального суб'єкта. Ч. 2 ст. 18 КК України визначає, що спеціальним суб'єктом злочину є фізична осудна особа, що вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа. Таким чином, спеціальний суб'єкт – це особа, яка, крім обов'язкових загальних ознак (фізична особа, вік, осудність),

© Ю. В. Орел, 2015

має додаткові спеціальні (особливі) ознаки, передбачені у статті Особливої частини для суб'єкта конкретного складу злочину. Ознаки спеціального суб'єкта доповнюють загальне поняття суб'єкта злочину і виступають як додаткові ознаки. Такі додаткові та факультативні ознаки, що відокремлюють певне коло осіб, прямо зазначаються в диспозиції статті кримінально-правової норми або встановлюються під час її тлумачення, тобто безпосередньо впливають з її змісту.

Аналіз досліджуваного нами складу злочину, передбаченого ст. 393 КК, показує, що в ньому є пряма вказівка на суб'єктів – це особи, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі чи арешту або перебувають у попередньому ув'язненні. Отже, можна зробити висновок, що суб'єкт цього злочину спеціальний.

Попереднє ув'язнення – запобіжний захід, який у випадках, передбачених КПК України, застосовується щодо підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) та засудженого, вирок якого не набрав законної сили.

Підставою для попереднього ув'язнення є вмотивоване рішення суду про обрання як запобіжного заходу тримання під вартою або про застосування тимчасового чи екстрадиційного арешту, винесене відповідно до КК України та КПК України та/або рішення компетентного органу іноземної держави у випадках, передбачених законом.

Питання про те, чи утворює злочин, передбачений ст. 393 КК України, втеча підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, до якого як тимчасовий запобіжний захід застосовано короткочасне затримання в порядку, передбаченому КПК України, дискусійне.

Зокрема, у радянській юридичній літературі існували два протилежні погляди. Одні вчені вважали, що у випадку вчинення такою особою втечі з-під варти, її дії утворюють передбачений ст. 393 КК злочин [1, 128; 2, 198; 3, 181].

Так, на думку В. І. Сгорова, до осіб, що перебувають у попередньому ув'язненні, належать і підозрювані у вчиненні злочину, до яких застосовано короткочасне затримання, і обвинувачені, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Затримані за підозрою у скоєнні злочину, перебуваючи під вартою в ізоляторі тимчасового утримання, користуються таким обсягом прав та обов'язків, як і особи щодо яких застосовано запобіжний захід у вигляді взяття під варту, що перебувають у слідчому ізоляторі. Мета затримання – запобігання переховуванню особи від слідства та її негативному впливу на хід розслідування, що фактично збігається з метою запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. На цій підставі В. І. Сгоров зараховує до суб'єктів втечі з місця позбавлення волі або з-під варти підозрюваних у вчиненні злочину, до яких застосовано короткочасне затримання [4, 74].

Інші науковці коло осіб, які перебувають у попередньому ув'язненні, обмежують тільки тими, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою [5, 21; 6, 104].

Так, В. Я. Кульберг підкреслював необхідність буквального тлумачення статті Закону, що закріплювала кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти і притягнення до відповідальності лише тих осіб, що відбувають покарання, тобто, засуджених за вироком суду, або щодо яких застосовано запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Тому підозрювані у вчиненні злочину, до яких застосовано короткочасне затримання, не є суб'єктами визначеного злочину [7, 57]. Аналогічної думки дотримуються також інші вчені [8, 135; 9, 123; 10, 38].

У зв'язку з тим, що затримання особи за підозрою у вчиненні злочину в кримінально-процесуальному порядку є заходом правового примушення і ступінь ізоляції та режим тримання затриманих схожий із попереднім ув'язненням, в літературі висловлюються пропозиції про доцільність установа кримінальної відповідальності за втечу з-під варти особою, що є підозрюваною у скоєнні злочину, до якої застосовано короткочасне затримання [8, 134; 9, 123].

Як відомо, затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, по суті полягає в короткочасному (не більше 72 годин) взятті її під варту і розміщенні її в камеру ізолятора тимчасового тримання органів внутрішніх справ України для затриманих і взятих під варту осіб, інше спеціально обладнане приміщення чи на гауптвахту з метою з'ясування причетності затриманого до злочину і вирішення питання про застосування до нього запобіжного заходу у вигляді взяття під варту.

Саме взяття під варту затриманого, а також розміщення його в камеру для затриманих дає привід вважати, що ця особа перебуває під вартою, в попередньому ув'язненні, а отже, у разі втечі може бути суб'єктом злочину, передбаченого ст. 393 КК України.

Як уже зазначалося, особи, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі або арешту, зобов'язані відбувати весь строк покарання у відповідній кримінально-виконавчій установі, зазнати певних правообмежень, їм забороняється самовільно залишати місце відбuvання покарання. Цей обов'язок витікає з їх правового статусу, вироку суду і призначеного в ньому покарання і є проявом реалізації кари за вчинений злочин.

На відміну від них, підозрювані, обвинувачені, підсудні, які у випадках і в порядку, передбачених КПК України, затримані за підозрою у вчиненні злочину або стосовно яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, за своїм правовим статусом не є засудженими, учасниками кримінально-виконавчих відносин, і невідомо, чи буде взагалі доведена їх винність у скоєнні того злочину, за який їм було обрано такий запобіжний захід. До того ж ці заходи є мірою адміністративного впливу і застосовуються з метою запобігання можливому ухиленню від органів досудового розслідування та суду, перешкодженню кримінальному провадженню або зайняттю злочинною діяльністю, а також забезпечення виконання вироку та видачі особи (екстрадиції) або її транзитного перевезення.

Згідно зі ст. 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Крім цього, у п. 15 Постанови Пленуму Верховного суду України № 2 від 26 березня 1993 р. "Про судову практику в справах про злочини, пов'язані з порушеннями режиму відбuvання покарання в місцях позбавлення волі" є певне застереження щодо цього і зазначено, що не може бути засуджена особа за втечу з-під варти під час попереднього ув'язнення, поки судом не буде в установленому порядку доведено її винність у скоєнні того злочину, за який їй було обрано такий запобіжний захід.

Отже, до моменту притягнення до кримінальної відповідальності за втечу особа має бути як мінімум один раз притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення іншого злочину і щодо якої має бути винесено судом обвинувальний вирок – за правовим статусом вона повинна стати засудженою особою.

Таким чином, на нашу думку, до кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ст. 393 КК України, можуть бути притягнуті лише особи, які за своїм правовим статусом належать до засуджених, тобто осіб, щодо яких обвинувальний вирок суду набрав законної сили, і відбувають покарання у вигляді позбавлення волі або арешту, що пов'язані з фізичною ізоляцією засудженого від суспільства. У даному випадку ключову роль під час вирішення цього питання відіграє правовий статус особи, а не місце, з якого було здійснено втечу, оскільки порушується порядок реалізації обвинувального вироку суду.

У зв'язку з цим вважаємо доцільним виключити зі ст. 393 КК України вказівку щодо можливості складання цього злочину особами, які перебувають у попередньому ув'язненні, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. У випадку вчинення такими особами втечі, до них можуть застосовуватися дисциплінарні заходи впливу, передбачені Законом України "Про попереднє ув'язнення". Якщо така втеча була вчинена за наявності кваліфікаційних ознак, передбачених ч. 2 ст. 393 КК України, питання про відповідальність особи вирішується на загальних підставах за відповідними статтями Особливої частини КК України.

Виходячи з розуміння кола суб'єктів, охоронюваних ст. 393 КК, суспільних відносин і механізму заподіяння їм шкоди, слід визнати, що суб'єктами втечі можуть бути тільки учасники кримінально-правових і кримінально-виконавчих відносин. Тому не є суб'єктами злочину, передбаченого ст. 393 КК України, особи, до яких арешт застосовано як захід адміністративного стягнення (ст. 32 КпАП), а також військовослужбовці, піддані арешту в порядку дисциплінарного стягнення.

Питання про те, чи утворює злочин, передбачений ст. 393 КК України, втеча військовослужбовця, який відбуває покарання у вигляді арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні, також дискусійне.

Так, одні вчені зазначають, що військовослужбовці, які відбувають покарання в дисциплінарному батальйоні, а також військовослужбовці, засуджені до арешту, які відбувають його на гауптвахті, не несуть відповідальності за ст. 393 КК України, оскільки дисциплінарні військові частини та гауптвахті кримінально-виконавчим законодавством не зараховані до місць позбавлення волі. Ці особи за своїм правовим статусом військовослужбовці й несуть усі обов'язки з військової служби, покладені на них законами та військовими статутами. Тому в разі втечі з місця служби (гауптвахті чи дисциплінарного батальйону) з метою ухилитися від військової служби вони мають нести відповідальність за дезертирство [11, 86; 12, 153; 13, 196].

Іншого погляду дотримується В. І. Тютюгін, вважаючи, що військовослужбовець, який відбуває покарання у вигляді направлення в дисциплінарний батальйон, перебуває у сфері військовослужбових відносин, але ці відносини, що складаються серед засуджених військовослужбовців, які відбувають покарання за вироком суду, не можуть бути ототожені з військовослужбовими відносинами, наявними серед військовослужбовців взагалі. Крім виконання обов'язків з військової служби, такі особи відбувають покарання і на них поширюються вимоги про дотримання кримінального та кримінально-виконавчого законодавства. На думку В. І. Тютюгіна, під час вчинення втечі з дисциплінарного батальйону з метою ухилення від несення військової служби і відбування кримінального покарання скоєне може бути оцінено і як ухилення від несення військової служби, і як посягання на інтереси правосуддя, бо винний одночасно здійснює (ідеальна сукупність) військовий і загально-кримінальний злочин [14, 53].

Деякі вчені також вважають, що військовослужбовці, які відбувають призначений як кримінальне покарання арешт на гауптвахті, у разі їх утечі з такою ж двоєдиною метою мають притягатися до відповідальності за сукупністю злочинів, передбачених ст. 393 і 408 КК України [15].

Оскільки суб'єкт аналізованого злочину має визначатися, виходячи з безпосереднього об'єкту злочину – суспільних відносин, які забезпечують нормальну діяльність установ, що виконують кримінальні покарання, то повинен нести, на нашу думку, відповідальність за ст. 393 КК як за втечу військовослужбовця, засудженого до арешту, котрий відбуває покарання на гауптвахті, а також військовослужбовець, який відбуває покарання у вигляді тримання в дисциплінарному батальйоні, оскільки з моменту вступу обвинувального вироку в законну силу вони автоматично стають суб'єктами кримінально-виконавчих відносин.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне по-новому сформулювати диспозицію ч. 1 ст. 393 КК України, виклавши її в такій редакції.

“Стаття 393 КК України. Самовільне залишення місця відбування покарання.

1. Самовільне залишення місця відбування покарання, вчинене особою, яка відбуває покарання у вигляді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні або позбавлення волі, карається позбавленням волі на строк до п'яти років”.

За чинним законодавством, кримінальна відповідальність за втечу настає з 16 років. При цьому слід зазначити, що ряд учених зазначають про необхідність установлення кримінальної відповідальності за скоєння цього злочину з 14 років, обґрунтовуючи свої пропо-

зиці тим, що його вчиняють лише ті неповнолітні, які не піддаються виправленню іншими заходами впливу, враховуючи відносну поширеність цього злочину, учасниками якого є особи, які не досягли 16-річного віку, а також вказуючи про серйозне запобіжне значення такого заходу тощо [12, 133–135; 16, 101–106; 17, 282–283; 18, 19].

Інші висловлюються проти встановлення кримінальної відповідальності за втечу з 14 років [19, 97; 20, 53–54].

На нашу думку, встановлення кримінальної відповідальності за втечу з 14 років на-вряд чи виправдано, оскільки кримінальна відповідальність з 14 років, відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України, настає за тяжкі та особливо тяжкі злочини корисливої та насильницької спрямованості, а рівень розумового розвитку, свідомості такої особи, свідчить про можли-вість нею усвідомити фактичні об'єктивні ознаки та суспільну небезпечність цих злочинів. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що особи, які вчинили втечу у віці від 14 до 16 років, можуть нести кримінальну відповідальність лише за ті діяння, вчинені в процесі втечі, кри-мінальна відповідальність за які настає з 14 років.

Слід також підкреслити, що до кримінальної відповідальності за втечу не може бути притягнута особа, яка відбуває покарання за неправосудним вироком, оскільки ухилення від незаконного примусу не заподіє шкоди охоронюваним законом суспільним відносинам.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 393 КК України, спеціальний. Ним може бути лише засуджена особа, тобто така, щодо якої набув законної сили обвинувальний вирок суду і яка перебуває у стані судимості, породженої цим вироком.

Оскільки суб'єктом втечі може бути лише особа, яка є учасником кримінально-правових і кримінально-виконавчих відносин, він визначається, виходячи з безпосередньо-го об'єкту злочину – суспільних відносин, які забезпечують нормальну діяльність установ, що виконують кримінальні покарання, тому, на нашу думку, мають нести відповідальність за ст. 393 КК України особи, які відбувають покарання у вигляді арешту, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні або позбавлення волі.

У зв'язку з цим не можуть бути суб'єктами цього злочину особи, які перебувають у попередньому ув'язненні, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або щодо яких як тимчасовий запобіжний захід застосовано короткочасне затри-мання в порядку, передбаченому КПК України. Не є суб'єктами злочину, передбаченого ст. 393 КК України, також особи, до яких арешт застосовано як захід адміністративного або дисциплінарного стягнення. Обмеження щодо застосування до особи того чи іншого пока-рання також визначають її можливість бути суб'єктом злочину, що розглядається.

Список використаних джерел:

1. Власов И. С. Ответственность за преступления против правосудия / И. С. Власов, И. М. Тяжкова. – М. : Юрид. лит., 1968. – 136 с.
2. Лобанова Л. В. Преступления против правосудия: теоретические проблемы клас-сификации и законодательной регламентации / Лобанова Л. В. – Волгоград : Издательство Волгоградского государственного университета, 1999. – 268 с.
3. Гравина А. Л. Судебная практика по делам об уклонении от отбывания наказания / А. Л. Гравина, Л. Г. Крахмальник // Научно-практический комментарий судебной практики за 1968 г. – М., 1969. – С. 179–204.
4. Егоров В. И. Уголовная ответственность за уклонение от отбывания наказаний / Егоров В. И. – Рязань, 1985. – 76 с.

5. Ефимов М. Ответственность за побег из места заключения или из-под стражи / М. Ефимов, Ю. Калинин // Советская юстиция. – 1974. – № 16. – С. 21–22.
6. Малков В. П. Ответственность за побег из мест заключения или из-под стражи / В. П. Малков // Правоведение. – 1993. – № 1. – С. 101–106.
7. Кульберг Я. М. Преступления против правосудия / Кульберг Я. М. – М., 1962. – 72 с.
8. Плужник О. І. Кримінальна відповідальність за порушення режиму відбування покарання у виправних установах та тримання під вартою : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Плужник Олена Іванівна. – К., 2003. – 201 с.
9. Бринзанська О. В. Кримінальна відповідальність за злочини, що посягають на діяльність установ кримінально-виконавчої системи : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бринзанська Ольга Василівна. – К., 2012. – 221 с.
10. Бажанов М. И. Уголовно-правовая охрана советского правосудия : учебное пособие / Бажанов М. И. – Х., 1986. – 43 с.
11. Смиян А. Д. Побег из места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи (уголовно-правовая и криминологическая характеристика) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Смиян Александр Дмитриевич. – М., 2007. – 237 с.
12. Гарафутдинов М. Р. Ответственность за побег из мест лишения свободы, предварительного заключения или из-под стражи по уголовному праву Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Гарафутдинов Марат Рафикович. – Казань, 1995. – 281 с.
13. Военно-уголовное право : учебник / Х. М. Ахметшин, И. Ю. Белый, Ф. С. Бражник и др. ; под ред. Х. М. Ахметшина, О. К. Зателепина. – М. : За права военнослужащих, 2008. – 384 с.
14. Тютюгин В. И. Совершенствование норм об ответственности за уклонение от наказания / В. И. Тютюгин // Проблемы социалистической законности. – 1980. – Вып. 5. – С. 51–57.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. та ін. ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 4-те вид., перероб. та доповн. – К. : Юридична думка, 2007. – 1184 с.
16. Малков В. П. Ответственность за побег из мест заключения или из-под стражи / В. П. Малков // Правоведение. – 1993. – № 1. – С. 101–106.
17. Улицкий С. Я. Некоторые вопросы укрепления режима содержания осужденных к лишению свободы / С. Я. Улицкий // Проблемы борьбы с рецидивной преступностью и задачи органов МООП СССР : материалы научно-практической конференции. – М., 1968. – С. 282–285.
18. Тарарухин С. А. Преступное поведение. Социальные и психологические черты / Тарарухин С. А. – М. : Юрид. лит., 1974. – 224 с.
19. Мазур О. В. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с побегами из мест лишения свободы (по материалам Западно-Сибирского региона) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Мазур Олег Васильевич. – Омск, 1997. – 219 с.
20. Махаков Б. Д. Уголовно-правовые и криминологические меры борьбы с побегами из мест лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Махаков Буян-Дылгер Доржиевич. – М., 2000. – 271 с.